

XXIII.

EMLÉKBESZÉD.

1892. márczius 15-ikén tartotta: Szabó Sámuel.

Emlékezzünk régiokról . . .

BCU Cluj / Central University Library Cluj

I.

Szer esztendővel ezelőtt, talán éppen a mai nap reggelén, a felkelő napot üdvözölve — Gellért hegye ormán áll a fejedelmi *Árpád*; letekint ősi várára Etelnek, melyet késő unokák félezred után ismét birtokba vevének. Letekint a Duna síkjára, hol Csepelszigetén s a szomszéd mezőkön, ő és nemzetsége megszállott. Ide látszik a halom is, hová később hamvait temették; helyét az utódok egy kis fejér templommal jelölték.

Árpád a honalapító és rohanó vitézei nemcsak fegyvert hoztak ide, a Tisza-Duna síkjaira, hanem *szabadságot is*.

Egymással dulakodó, nemzetté alakulásra képtelen népcsordák veszekednek itt, a ketté szakadt római bi-

rodalom rongyain. A magyar nép új szellemet hozott magával: szabad intézményeket, melynek oltalma alá vonulhattak s napjainkig fennmaradhattak a kisebb nemzetiségek.

Megkímélte, megbecsülte a magyar az idegent, úgy hogy az rokonszenvvel, szeretettel csatlakozott hozzá.

Őseink beköltözése első éveiben, a német barát még így imádkoztatja keresztyén hiveit: »Ments meg uram minket a magyarok rohanásaitól!« és már 67 évvel Árpád halála után, mikor még életben lehetett az ősz hazában született harcosok közül, néhány agg férfiú: *önként* hajlik nemzetünk a testvéri szeretetet hirdető *keresztyén valláshoz*.

Piligrin passauai püspök ezt írja 974-ben VII. Benedek pápához a magyarok megtéréséről:

»A mely nemzet rettentő volta sok idő óta más tartományok hithirdetői előtt is mindeddig elzárta az utat egyházmegyémbe, a jelen idő alkalmas volta engem ahhoz szólította. Kiknek is a mindenható Isten, szivök sokáig zárt ajtaját feltárni méltóztatott, hogy durvaságuk kérge meghasadván s fene kegyetlenségökről letevén, nyakaikat az ur szelid járma alá hajtsák. Tehát az emlitett magyar nemzet sok könyörgéssel hivatgat vala, hogy menjek hozzá, vagy utasítsam oda hirdetőimet az evangéliumi munkára. Kikhez midőn a szerzetesekből elég alkalmas férfiakat, kanonokokat s minden egyházi rangbeli papokat küldöttem, az isteni kegyelem mindjárt annyi sikert szolgáltatott, hogy azon nemesebb magyarok közül, férfiut és nőt, mintegy *ötezeret nyer-*

tek meg a Krisztusnak, őket a szent keresztséggel megtisztítván.

A keresztyének pedig, kikből áll a nép nagyobb része, kiket a világ minden részéből hordtak oda, mint foglyokat s kiknek sohasem volt szabad, ha nem titkon, gyermekeiket az Urnak szentelni, most minden félelem nélkül vetekedve hordják azokat keresztelni.

Mind úgy örvendenek, mintha bujdosásokból viték volna őket vissza, hogy keresztyén módra egyházakat mertek építeni és szabadságot nyerve, megkötött nyelvöket a megváltó dicsőítésére bátorzkodnak föloldani. Mert magok a barbárok, ámbár még egy részök a pogányság bilincseiben van, a mindenható Isten kegyelmének munkája által, senkinek alattvalóik közül *nem tiltják a megkeresztelkedést*, sem a papokat nem gátolják, hogy bárhová menjenek. Hanem oly egyetértők a pogányok a keresztyénekkal, hogy itt beteljesedni látszik Ézsaiás jövendölése »a farkas és a bárány együtt legel; az oroslán szénát eszik, mint az ökör.«

Tehát úgy lőn, hogy csaknem az egész magyar nemzet hajlandó a szent hit bevételére!»

A szabadság és testvériség lobogóját tüzte hát ki a magyar nemzet mindjárt új hazájába településekor. Ezzel csatolta magához idegen ajku honfitársait, kik a magyar népben a közös haza legerősebb oszlopát, leghivebb és legönzetlenebb barátjokat becsülték, — különben ellencinkkel szövetkezve, a szerencsétlenség napjaiban százszor kiirhattak volna minket az utolsó lábíg.

De nincs rá példa a régi századok során, hogy akármelyik idegen ajku népfaj, mely a magyar korona árnyékában védelmet és szabadságot talált, az államalkotó magyar faj ellen fellázadt volna. Csak napjainkban sikerült az osztrák kamarillának, hogy a legnagyobb bűnré: testvérgyilkosságra uszítsa ellenünk honfitársaink egy részét; épen akkor, midőn százados szenvedések és küzdelmek árán sikerült hazánk minden fia számára megszerezni azt a legnagyobb kincset, melyet az újkor civilizált társadalma nyujthat: a polgári *egyenlőséget!*

És ezzel mai ünneplésünk tárgyához: 1848 márczius 15-ikéhez érkeztem.

Ünnepe ez a magyar állam minden polgárának; sőt közös ünnepe a szabadságszerető népek szövetségének.

II.

Mikor a gondviselés intézkedéséből születnek a nagy *vezérek*: hadban és politikában és a nagy *költők*: egy-egy láng lobban fel, hogy rövid ideig világitanak, mint az égő fáklya, de megemésztli őket saját tűzők: a *haza szerelme*. Életük nyugalját, boldogságát hozzák nemzetöknek áldozatul. Ezért kell leborulnunk s emlékezetüket hálás szívvel áldanunk és megujtitanunk.

Midőn nemzetünk történetének utolsó századára, a 48-at megelőző és előkészítő időszakra akarok egy pár futó pillantást vetni, három nagy magyar költő nevéhez fűzöm; ezek *Berzsenyi* Dániel, *Vörösmarti*:

Mihály és *Petőfi* Sándor. Az első született 1776-ban; a második 1800 végén; a harmadik 1823 elején.

Berzsenyi 24 éves volt, Vörösmarti születésekor; Vörösmarti 23-ikba fordult, mikor *Petőfi* Kis-Kőrösön a napvilágot meglátta.

Az igazi költő kebelében hordozza az isteni adományt, hogy megérezze nemzetének bűjät-baját s dalai olyanok, 'mintha mindnyájunk szivéből fakadtak volna. Szárnyra kelnek, betöltik a haza síkjait, völgyeit; »nemzeti inádsággá« változnak.

Eötvös József br. mondja, hogy nem ismer nemzetet, melynek költői annyi hazafias költeményt irtak volna; kiknek dalaiban a honszerelem akkora erővel nyilatkoznék, miknek tüzetől lángra gerjed s utánuk zengi a sirva-vigadó magyar nép.

A mennyire emlékezetünk visszaér, századok síralmai közt, csak egyetlen magyar költőre találunk (a kurucz-világ korából), kinek lantja labancz-érdekekért lelkesül, tolla osztrák érdeket szolgál. A többinek az fájt, a mitől a magyar nép szive vérzett; a többit az a reménység táplálta, melynek minden igaz magyar hazafi házi isteneinek oltárán, soha ki nem alvó lánggal áldozik.

Fedezze ennek az egyetlennek nevét engesztelő feledékenység. Meg kell azonban jegyeznem, hogy *csak* 1867-ig terjedő időről szólottam. A mi azóta történt, más lapra tartozik! . . .

Ha még kisebb költőink is a nemzeti ügyet szol-

gálták — annyival inkább az a három lángelme, kiknek nevét ajkaimra vettem.

Berzsenyi a *klasszikus nemzeti*, Vörösmarti a *romantikus nemzeti*, Petőfi a *népies nemzeti* irányu magyar költők közt volt a legnagyobb.

Mindhárman irtak egy-egy »Szózatot«, melyben az akkori emberöltő gondolat- és érzelemvilága tömörült. Bár nem új dolgokat ismertetek: idéznem kell őket, mai ünnepünkkel kapcsolatban, egyenként:

Berzsenyi a »*Magyarokhoz*« című ódáját 1807-ben írta . . Tíz évvel azelőtt (1797) mint 20 éves ifjú a szombathelyi táborba gyűlt *nemesi felkelők* láttára így lelkesül:

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Él még nemzetem istene
Buzgó könnyeimen szent öröm ömledez!
Állsz még, állsz szeretett hazám!
Nem dől még alacsony porba nemes fejed!
Méltán búslakodál előbb
Hogy bátor eleid nyomdokiból kitérsz
S régen félt veszedelmidet
Rád hozzák netalán buta korcsaid
Hála. mást mutat e sereg,
Mely most, régi magyar módra, nyeregben ül.
Nem szállt Trója aká soha
Ily szép spártai had, sem Hunyadink kevély
Zászlóit nem emelte volt
Rettentőbb hadi nép Bécs letörött falán
Csak sást nemzenek a sasok
S nem szül gyáva nyulat Nubia párducza.
Árpád vére se hülhet el,
Ámbár rég heverész a puha pamlagon« . . :

Szép, de nem igaz! a költő egyedül lelkesedik, a nemzet nem. A magyar nép érzi, hogy idegen érdekeket szolgál s Mária Thérézia trónjáért hozott nagy áldozatait nagy asszonyunk szelidebb, II. József erőszakos de egyformán nemzet rontó, szabadság tipró politikája követte.

Martinovics és társainak feje 1794. tavaszán a budai vérmezőn, hóhér bárd alatt hullott le, mert a francia forradalom eszméit hinni és terjeszteni bátorokdtek. Sokat a nemzet legjelesebb fiai közül börtönbe zártak; többek közt Kazinczy Ferencz 6 évi fogságot szenvedett, csak azért, mert a Martinovics-féle kátét olvasta, magának leirta s nem jelentette fel.

Ily viszonyok közt, a kit háboruba vittek elment; harczolt is ha muszáj! de a nemzet lelkesedni nem tudott. Türt tompán, érzéketlenül: — fogyott, romlott...

Berzsenyi látta és érezte ezt. Ekkor kapott lantja hurjaiba s mint villámütés futott végig a nemzet idegein a velőig ható jajkiáltás: Ébredj Magyar! . . .

»Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?
Nem látod a bosszus cgeknek
Ostorait nyomorult hazádon?

Nyolcz századoknak vérzivatarjai közt
Rongált Budának, tornyai állanak
Ámbár ezerszer vak tüzedben
Véreidet, magadat tiportad.

Nem ronthatott el tégedet egykoron
A vad tatár khán xerxesi tábora

S világot ostromló töröknek
Napkeletet leverő hatalma:

Mert *régi erkölcs*, spártai férfikar
Küzdött s vezérlett fergetegid között . . .

»*Minden ország, támasza, talpköve,*
A tiszta erkölcs, mely ha megvész
Róma ledől, s rabigába görbed . . . «

De miként az ég felé emelkedő pacsirtáé, lelkesítő éneke egyszerre kettészakad s biztató jövőt nem látva csüggedetten végzi:

De jaj, csak így jár minden az ég alatt
Felfogat a nagy századok ércz keze
Mindent; ledőlt már a nemes Ilionry Cluj
A büszke Karthago hatalma
Róma s erős Babylon leomlott.

Finis Hungariae! Meghalt Magyarország!

* * *

Vörösmarti *Szózata* 30 évvel később 1836-ban készült.

Egy új nemzedék küzdött már ekkor Széchenyi István vezetése alatt, jogaiért, jövőjeért, s a fölébredt nemzet lelkesedve állott háta mögött.

A Szózat alapeszméje (tudtomra először én hirdetem) Zrinyi Miklós a költő, »Ne bántsd a »Magyar«-jából van véve. (Egész czime: A török Áfium ellen való orvosság.)

Vörösmarti, a »Zalán futása« megjelenését hir-

dető előfizetési felhívásban (1825. január 31-ről) ezt írja!

»Előttem ugyan már néhányan haladtak ez uton, de oly időben, melytől épen nem lehetett várni, hogy a milyen erejü és szépségü volt munkájok belsőképpen, oly kellemes és hódító lenne külsőképpen is. Zrinyi, kinél e nemben feleink közt nagyobbat nem ismerek, a kit minden magyarnak ismerni kellene, — a halhatatlan Zrinyi, valamint hadi tetteiért, ugy irásaiért is figyelmet, hálát érdemel hazájától. S talán *nincs oly nemzet, mely oly emberrel dicsekedhessék*, ki a mellett, hogy főrendű vitéz volt, fő lenne azok között is, kik a vitézeket éneklik.«

Verset is ir hozzá (1828).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

»Zrinyi dicsőségünk, végső daliája nevünknek . . .

. . . áldva füzünk szent emlékedre borostyánt.

És az idő röptét terhes bánattal elállván

Kérdjük óhajtva: *vezér-költőt* még ad-e hasonlót

Hozzád, hajh! te korán elirigylett fénye szemünknek!

Vagy kárhozva lev^{én}k, hogy örökké visszasohajtsunk

S nagy példákra magyar már nagygyá lenni ne tudjon?

— Zrinyi a költő hadvezér, midő nemzetünket a török végromlással fenyegeté: *állandó* honvédsereget sürget és hogy idegenre ne számítsunk, mert az rászed, cserben hagy, -- csak magunk erejében bizzunk, s fegyvert fogván, dicső eleink példájára harcoljunk utolsó csepp vérig: ebben fekszik megmaradásunk. Saját szavaival:

»Ha valaki engemet megszólít és kérdí tőlem: Mit

tanácslasz? Könnyű akárkinek is deklamálni, prédikálni, de orvosság kell a betegnek. Én arra röviden megfelelek, meg is duplázom kiáltásomat: Fegyver, fegyver, fegyver kivántatik és jó vitézi resolútió! Ezen kívül semmit sem tudok, sem mondok. Avagy azért, magyarok, ezzel oltalmazzuk meg magunkat, avagy vitézül haljunk meg mindnyájan . . .

Mert non datur aliud remedium.

Elfutnunk nincs hova, sehol Magyarországot fel nem találjuk, senki a maga országából barátságunkért ki nem mégyen, hogy minket helyeztessen belé; a mi nemes szabadságunk az ég alatt sehol sincs, hanem Pannoniában: *hic nobis vel vincendum, vel moriendum est*, (itt győznöd, halnod kell!) Library Cluj

És zengi utána Vörösmarti Szózata a késő unokák számára:

«Hazádnak rendületlenül légy híve ó Magyar!
Bölcsöd ez s majdan sirod is, mely ápol s eltakar;
A nagy világon e kívül nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze: itt élned, halnod kell.»

Aztán buzditva szól nemzetéhez:

»És annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után,
Még fogyva bár, de törve nem: él nemzet e hazán . . .
Még jöni kell, még jöni fog egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez, százezrek ajakán . . .«

De mintha megszállaná a Berzsenyi szívet szagató kétség: a szomszéd lengyel nép, az »élő szobor« képe tűnik fel előtte s csüggedt hangon végzi:

»Vagy jőni fog, ha jőni kell a nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött egy ország vérben áll.
S a sirt, hol nemzet sülyed el, népek veszik körül,
S az ember millióinak szemében gyászköny ül.«

Azon elcsüggesztő hatás alól, melyet e két versszak tesz az elbúsult magyarra, »Liszt Ferenczhez« írott ódája szabadítja fel lelkünket.

Liszt, »a világ hirhedett zenésze« 1839-ben jött először haza s lépett fel Pesten egy hangversenyben a nemzeti szinpadon. Kivált a »Rákóczi-induló«-val tett óriási hatást. Magam is hallottam, mint serdülő növendék, mikor Nagy-Enyeden tartott hangversenye végén feleletül a közönség lelkesült éljenzésére ezt válaszolta Liszt Ferencz »Meine Antwort wird *Ihr* Rákócz sein!« és eljátszotta a Rákóczi-indulót.

Nyomról-nyomra ki tudnám mutatni, ha az idő és hely engedné, hogy Vörösmartinak Liszthez írott ódája, melyet 1841-ben adott közre, a Rákóczi-induló hatása alatt született. Így csak egy pár jellemzőbb részletre szorítkozom.

A harci riadó kezdetén, az induló accordjaira, melyekből az »éljen és előre!« sivit felénk, szól a költő:

»Zengj nekünk dalt, hangok nagy tanárja
És ha zengessz a mult napiról,
Légyen hangod a vész zongorája
Melyben a harcz menyörgése szól,
S árja közben a szilaj zenének
Riadozzon diadalmi ének.
Zengj nekünk dalt, hogy mély sirjaikban
Őseink is megmozduljanak

És az unokákba hallhatatlan
Lelkeikkel visszaszálljanak
Hozva áldást a magyar hazára
Szégyent, átkot áruló fiára.«

· Midőn a nóta alább száll, lágyabb hangokba olvad
(a Trioban) s a mult veszteségein, gyász napjain kesereg . . . azt a költő így önti szavakba:

»És ha meglep bús idők homálya
Lengjen fátyol a vont húrokon
Légyen hangod szellők fuvolája,
Mely keserg az őszi lombokon,
Melynek andalító zengzetére,
Fölmerül a gyásznak régi térc;
S férfi karján a meggondolásnak
Kél a halvány hold, a méla bú,
S újra látjuk véseit Mohácsnak
Ujra dul a honfi háboru
S mig könnyekbe vész a szem sugára
Enyh jön a sziv késő bánatára . . .«

— És mikor az induló végén újra csattog a kard
s fölhangzik a harczy kilátás — a megnyert győzelem
mámorában, a lelkesedés tetőpontján, így harsog a dal:

»S még a kő is, mintha csontunk volna
Szent örömtől rezgedezzen át,
És a hullám, mintha vérünk folyna
Áthevülve járja a Dunát;
S a hol annyi jó és rosz napunk tölt,
Lelkesedve feldobogjon e föld.

És ha hallod zengő hurjaiddal
Mint riad föl a hon e dalon,

Melyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének!«

Igy gyógyítja meg a Liszthez írott óda, a Szózat ama két versszakától sebzett hazafi szívet. Vörösmarti életrajzírójánál (Gyulai Pál) olvassuk, hogy

»Vörösmarti 1849. után mindig elkomorult, ha valaki beszéd közben a Szózat eme két versszakára czélezott. Ingerülten mondá, hogy a jóslat még nem teljesült, az még nem halál; nem ilyen halált értett. Gyermekének e két versszak hijján kellett betanulniok Szózatát. Megtört szívvvel, de mély hittel a nemzet jövőjében, szállott a költő sirjába.«

* * *

Petőfihez érkeztünk!

Vörösmartinak Liszt-Ferenczhez írt ódája, előfutója volt Petőfi szózatának, a «Nemzeti dal»-nak.

Mikor a lelkesült, tettekre kész nemzet, Vörösmartitól hallotta a buzdító szót:

»És a nemzet mint *egy* férfi álljon,
Érczkarokkal győzni a viszályon! . . .«

Innen már csak egy lépést tehetett előbbre. Elérkezett a tettek ideje: a *feltámadás* napja s megharsant a harczi trombita:

»Talpra magyar, hi a haza!
Itt az idő most vagy soha!

Rabok legyünk, vagy szabadok:

Ez a kérdés válaszszatok.

Esküszünk,

Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!

Jobban és szebben elmondták e teremben én előttem mások: mi történt Pesten 1848. márczius 15-ikén. E napok történeteit mellőzhetem s már is hosszúra terjedt beszédemnek végéhez sietek.

III.

A nép, azon hősokról, kik szívéhez legközelebb jutottak, kiket vallásos rajongással szeret és emleget, *éneket, mondákat* szerez; megtanítja fiainak s emléköket költői fényugárral övezve, átszállítja az-utókorra, biztosabban és szebben, mint a történet. Hiszen a történetíró csak egyes ember; mi az ő hangja, betüje ahoz képest; mikor egész nemzet egy szívvel-szájjal érzi és hirdeti szeretteinek dicsőségét.

A magyar történet rendén, századok homályából kiemelkedve, csak négy ilyen alakot ismerek.

Szent László az egyik. Hány mondát tud róla minden gyermek? pedig 800 év borítja hamvait. Az ősi ének pedig (melynek egy részét közlöm), így tartotta fenn emlékét:

»Idvozlégy kegyelmes Szent László király!
Magyarországnak édes oltalma
Szent királyok közt drágalátos gyöngy,
Csillagok között fényességes csillag.«

»Nekünk születél Lengyelországban
Menyből adatál nagy csudaképpen
Máásszor születél szent keresztviztől,
Ősödnek nevéen László lón neved.«

»Te dicsekedel király-székedben.
Képed feltették a magas kőszálra,
Fénylik mint nap, salyog mint arany,
Nem elégszik senki tereád nézni.«

»Te arczul telyes szép piros valál
Tekintetedben embereknél kedvesb,
Beszédedben ékes, karodban erős,
Lám mindent te ejtesz ki, teveled küzdik.

»Tagodban ékes, termetedben diszes.
Válladnál fogva mindeneknél magasb,
Csak szépséged császárságra méltó,
Hogy szent korona téged méltán illett.

Testedben tiszta, lelkedben fényes
Szivedben bátor, miként vad oroslán
Azért neveztek bátor Lászlónak
Mikoron méglen ifjudad volnál

Dicsérjük Magyarok Szent László királyt
Bizony érdemli mi dicséretünket,
Dicsérjük őtet angyalok mondván:
Idvezlégý kegyélmés szent László király.

* * *

Mátyás király a második.

Mennyi adoma — jeles, bölcs, elmés mondás és
tett kereng róla a nép ajkán? . . .

»A világtörténet nem bir öröklőbb, magasztosb emléket emelni fejedelemnek (írja Kazinczi Gábor), mint a Hunyadi Mátyásé, ezzel a szivbe vésett felirással: Meghalt Mátyás király, oda az igazság!«

Mátyás igazi király volt; hatalmas a hatalmasok ellenében s a gyöngék és elnyomottak paizsa, a ki országok hódításának válságai s gondjai között, meghallás meghallgatá a jajkiáltást s a néma könyüt; mindent látott, mindent tudott, mert mindenütt jelen volt, mint a Gondviselés.

Ismeretlenül járta be a nép kunyhóit, mik olyan rejtekeznek, hogy a kegyelem napsugára elhalványodik, mielőtt aláérne.

Mátyás király egy szimbolikus alak: a királyság fogalma magyar agy és magyar sziv szerint; egy élő rege, mely a halott mult fölött örökifjan virágozik fel, mint a tavasz; egy mithósz, kinek körvonalait el nem sápasztja, sőt szeretve és áhitva szinezi ki az ősz idő!

* * *

Rákóczi Ferencz a harmadik. A kurucz vezér, a bujdosó fejedelem, a rodostói számüzött, kinek sirját a Márványtenger hullámai csapkodják. Küzdött hazája szabadságáért és kibujdosott örökre, mikor a szabadság elveszett.

Rákóczi indulója zengeni fog, mig harczy magyar lobogót lenget a szél; mikor megharsan: bátran rohan a honvéd előre s mosolyogva hal meg, mert lelke az ősök szellemével egyesül.

Az egykoru kurucz dal, így kesereg:

Jaj! Rákóczi, Bercsényi
Vitéz magyarok vezéri
Bezerédi,
Hova lettek magyar népnek
Élő tüköri!
Nemzetünknek hirszerzői
Fényes csillagi!

* * *

Kossuth Lajos a negyedik, kit a Gondviselés tán azért tartott életben az emberi kor végső határáig, hogy legyen jelképe azon eszmék halhatatlanságának, melyeket hirdetett; hogy legyen közvetítője imádságainknak, melyekkel Istenhez fohászunk: a független, az erős a boldog Magyarországért!

Valahányszor márczius 15-ike visszatér, s e napon nemzeti ünnepet ülnek: az ő érdemeit emlegeti a jelen s az ő nevét fogja emlegetni az utókor.

Mondjunk róla is egy szomorú dalt:

Kossuth Lajos nagy bújába'
Küül a tenger partjára,
Ráborul a két karjára
Sirva gondol hazájára.

Esik eső karikára
Kossuth Lajos kalapjára,
Valahány csepp esik rája
Annyi áldás szálljon rája!